

Maria Àngels Anglada

i la literatura grega moderna

Eusebi **Ayensa**

«M'he despertat amb aquest cap de marbre a les mans
que m'esgota els colzes i no trobo on recolzar-lo»

I. SEFERIS

AQUESTS VERSOS, AMB ELS QUALS EL POETA NEOGREC Iorgos Seferis expressava amb una contundència mai sentida fins aleshores la consciència d'un heretatge, el grec, que el marcava fins a l'obsessió, glossen a la perfecció tota la vida de Maria Àngels Anglada, una vida que no es pot entendre al marge de la seva fascinació per Grècia. En totes les seves obres, àdhuc en aquelles que a primer cop d'ull semblen més allunyades de les ribes de l'Hèllade, hom hi descobreix sempre viu el deix del geni grec. La seva Grècia, però —i aquest és el seu gran mestratge—, no era només l'arcaica o clàssica, tot i la seva declarada admiració per Homer i els tràgics, ni tampoc l'hel·lenística, que tant l'atreïa i en la qual va emmarcar obres tan significatives com *Les germanes de Safo*, *Sandàlies d'escuma* o *Meleagre de Gàdara: epígrames*.

Enemiga de l'especialització extrema, ridícula i eixorca, Anglada sentia també una atracció especial per la literatura i la cultura bizantina i moderna, massa sovint menystingudes davant de la lluisor de la Grècia

clàssica. A vegades és simplement el paisatge d'alguna illa grega —coneguda personalment o a través d'alguna narració moderna— el que trobem darrere de les seves obres, com en la preciosa novel·la *Artemísia* (1989), que es desenvolupa a Mitilene, la pàtria de la seva admirada Safo i del seu no menys apreciat Stratis Mirivil·lis. En altres ocasions, en canvi, podem reconèixer rere les seves paraules un model literari concret, com en el llibre *Paradís amb poetes* (1993), en el qual Anglada fa una evocació profundament lírica de Grècia de la mà dels seus poetes. Aquesta obra il·lustra a la perfecció el procediment literari d'Anglada, amb una perfecta combinació de veus antigues i modernes, que s'entrellacen a l'uníson en un preciós arabesc. No debades és de l'obra d'un autor modern, *Alexis Zorbàs* de Nikos Kazantzakis, que Anglada extreu el títol del seu llibre, la qual cosa és, de fet, una autèntica declaració d'amor cap a Grècia:

«Feliç l'home, jo pensava, que, abans de morir, ha pogut navegar pel mar Egeu. Molts són els goigs de l'home: dones, fruites, idees. Però solcar aquest mar en la dolça tardor, mormolant el nom de cada illa, em penso que no hi ha un altre goig que submergeixi més el cor de l'home en el Paradís».

Maria Àngels Anglada al palau de Cnossos, Creta (primavera de 1991).

Com no podia ser d'altra manera, d'entre els poetes moderns que evoca Anglada en aquesta obra Kavafis ocupa un lloc de primer ordre i la nostra amiga es complau a citar-lo, especialment quan descriu les belles esglésies gregues, amb les seves cúpules vermelles i les seves icones nimbades d'or:

«M'agrada molt la litúrgia grega; em sedueixen els seus himnes, la bellesa de la seva música, el ressò de les paraules que, ai!, entenc poc, els rostres enribe-tats d'or de les icones. I aleshores recordo el poeta d'Alexandria, Konstandinos Kavafis, un dels més grans del nostre segle, que estimà les seves llums, *l'argent dels seus vasos, els canelobres...*».

El món bizantí, per tant, la llum daurada del món bizantí, com li abellia de dir a Espriu, exercia damunt d'Anglada una fascinació especial, i en les seves fre-qüents estades a Grècia no deixava de visitar alguna església, portada pel desig de descobrir-hi la beutat inesperada d'un fresc o de sentir-hi la cadència velluta-da d'un cor de salmistes. En aquest punt, la referència a Kavafis, el gran poeta grec del tombant de segle que com cap altre va saber fer reviure en el seus poemes tota la glòria de Bizanci, ens porta a parlar del darrer treball d'Anglada, *Nit de 1911*, concebut com un

homenatge a l'obra del genial alexandrí, un homenatge gairebé obligat, per tal com Kavafis constituïa una de les lectures preferides d'Anglada, així com el tema d'alguna xerrada seva, com la que va pronunciar a Sitges a principi de 1996 en el marc d'una de les fre-qüents trobades de l'Associació d'Escriptors en Len-gua Catalana. *Nit de 1911*, doncs, la narració que dona títol al llibre pòstum amb què Anglada va guanyar el premi Octavi Pellissa en la seva convocatòria de 1998, pot ser considerat, sense caure en l'exageració, com l'obra més netament kavifiana de la literatura catalana. I no diem això només pel títol, que tant recorda moltes de les seves composicions («Dies de 1903», «Gener de 1904», «27 de juny de 1906 a les dues de la tarda», etc.), ni tampoc pel fil de la història —el desvetllament sobtat de Marc Antoni, que recorre novament els carrers d'Alexandria a la recerca d'aquell que l'ha tret del seu ensomni, Konstandinos P. Kavafis, ocupat aleshores en la composició del poema que més l'hauria d'immortalitzar: «El déu abandona Antoni»—, sinó també per un munt de detalls, alguns ben insignifi-cants, rere els quals es deixa sentir, poderosa, la veu de Kavafis. El color dels ulls del poeta, blaus com el safir o grisencs, la taverna sospitosa cap a la qual es dirigeix

cautelosos per gaudir del cos de l'amor damunt d'un llit miserable semblen talment sortits de la ploma de l'alexandrí, com també la bella imatge del taller del poeta, amb la lluna entrant de ple per la finestra oberta de bat a bat, rere la qual hi descobrim els versos centrals del poema «En una ciutat de l'Osroene», un dels preferits d'Anglada, que en la traducció de Carles Riba presenta el següent text:

«De la batalla a la taverna ens van portar ferit
l'amic Rèmon, ahir, entorn de mitjanit.
Per les finestres, que deixàrem de bat a bat obertes,
La lluna il·luminava, sobre el llit, el cos ple de gràcia.
Érem una barreja allí: sirians, grecs, armenis, medes.
Com ho és Rèmon. Ahir, però, quan resplendia
el seu rostre amorós sota la lluna,
els pensaments anaven al Càrmides platònic».

El resultat d'aquesta experiència és un conte sumament interessant, de lectura agradable, que posa novament de manifest l'art incomparable d'Anglada en la recreació de les grans obres dels grecs.

Al costat de Kavafis, un altre autor modern, el cretenc Pandelís Prevelakis (1909-1986), es va saber guanyar també l'admiració d'Anglada. Una bella obra d'aquest escriptor, *Crònica d'una ciutat* (1938), va operar el miracle que Anglada —com ella mateixa reconeixia— s'enamorés de la ciutat natal de Prevelakis, la veneciana i il·lustre Réthimno, molt abans de visitar-la personalment l'any 1991, tal com Tamino s'enamora de Pamínia, de sobte, en veure el seu retrat en una pintura, a *La flauta màgica* de Mozart. Tant és així que Anglada va emmarcar a Réthimno una bona part de la seva novel·la breu «També a tu, Cleanorides», inclosa dins el llibre *No em dic Laura* (1981).

En aquest relat dona una nova mostra de les seves arts de narradora entrelligant dues històries, la d'una família de llibreteres atenesos, els Veneris, amb els quals entra en contacte una arqueòloga catalana, la Cecília, i la dels seus avantpassats rethimniotes, Vassilis Veneris i Sibil·la, filla aquesta del cònsol català de Candia, l'actual Iràklion. En el vell manuscrit on la Cecília descobreix la història de Vassilis i la seva muller catalana sovintegen les referències a la novel·la de Prevelakis, que serveix a Anglada per situar-hi l'experiència vital d'aquesta curiosa parella en els darrers anys del regne venecià de Creta. L'al·lusió a Prevelakis es fa ben visent a les primeres pàgines del relat:

«Sibil·la i Vassilis —el seu marit— em fan bona companyia, passant un pont de segles. Altres vegades agafo el llibre a la nit, i aleshores penso en un amic del llibreter, l'escriptor Pandelís Prevelakis, el cronista de la vella ciutat de la costa cretenca: *En una hora semblant, nocturna i primaveral, flairosa amb fragància de fruites, evoco jo també Réthimno, la meva ment vola al seu costat...*».

A banda, però d'aquesta referència, les pàgines de Prevelakis són evocades constantment en el conte d'Anglada: la decadència del seu petit port, abans tan pròsper; les maneres tan delicades, plenes de cortesia i de postdates, que empraven els seus habitants en les cartes comercials; el negoci de perfums que regentava el cunyat de la parella, llunyà record de la famosa perfumeria de l'esmirniota Ioannis Kónsolas; els bells estendards que ornaven les seves esglésies; la traça del fill petit dels Venieris en la iconografia, un art que Anglada, seguint el relat de Prevelakis, explica amb tot luxe de detalls... un cúmul de coincidències que, al capdavant, posen de manifest l'admiració d'Anglada per la novel·la de l'escriptor cretenc, definida amb tota justesa per Josep Pla —en atenció a la naturalitat i les sinceres relacions humanes que en l'obra presideixen la vida dels rethimniotes— com el millor antídoto davant de la freda deshumanització de la societat moderna.

Anglada finalment va fer realitat el seu somni de visitar algun dia la pàtria nadiua de Prevelakis i la primavera de 1991 va emprendre un viatge a Creta que la va portar als principals llocs de l'illa, des d'Iràklion i el palau minoic de Cnossos fins a la ciutadella de Festos, des de la qual s'albiren alguns dels indrets més bells de Creta, com la badia de Màtala, davant per davant del mar de Líbia, on Zeus raptà Europa, i el mont Ida (l'actual Psiloritis), de ressons també clàssics. Amb tot, va ser la preciosa ciutat de Réthimno i els seus encontorns els que causaren una més fonda impressió en l'esperit sensible d'Anglada: la fortalesa veneciana, tota vora mar, amb el seu petit museu d'història local, i les seves esglésies, des de la impressionant catedral que presideix la plaça dels Quatre Màrtirs o el famós monestir d'Arcadi, on es va encendre l'espurna de la rebel·lió contra els turcs, fins a les més petites de Panaia Kera i Àios Eftíhimos, amb frescos del segle XIV. També mereix un esment especial el seu petit port venecià, tan bellament descrit per

"L'amo, kazantzakià, amb una panxa enorme, tot i que és professor de balls cretencs, es dedica a fer tertúlia..." (*Paradís amb poetes*).

Maria Àngels i Enriqueta Anglada, Antònia Ugarte i l'autor d'aquest escrit al port venecià de Réthimno (primavera de 1991).

Carrer de Réthimno. A sota, pantocràtor de l'església de Sant Nicolau, a Maza (Creta). Fresc del segle XIV.

Prevelakis, amb les seves aigües de blavosa transparència, damunt les quals, a l'hora de la posta, es reflecteixen les façanes de les tavernes que atapeeixen les seves vores, com la que recorda amb el seu nom el temut pirata Barba-roja, mort, segons assegura la tradició, a mans d'un rethimniota.

Més, però, que els monuments d'aquesta ciutat de noblesa decadent, el que de debò va impressionar Maria Àngels Anglada va ser el caràcter cortès i afable dels rethimniotes d'ara, homes bons, modestos i altius alhora, cultes i educats, segons Prevelakis, uns homes que, en un mot, fan de bon trobar enmig de l'illa brogidora. Les paraules que els dedicà un parell d'anys més tard a *Paradís amb poetes* revelen aquest sentiment de profunda admiració: «Mentre escolto la llarga melodia dels dos nois i de l'instrumentista que els acompanya», escriu Anglada, «torno a admirar aquest poble que canta sempre i que exhauereix l'una darrera l'altra les edicions dels seus poetes, com ara la *Romiossini o Grecitat* de Ritsos, que ja ha arribat a la que fa trentasis. També penso en la serena satisfacció del llibreter, que, en preguntar-li si disposava d'alguna de les obres de Prevelakis, em contestà: *-Totes; les tenim totes*. Això no és pas tan freqüent com podria semblar; no fa gaire temps, entre nosaltres, a la vila natal d'un escriptor molt conegut no s'hi trobaven pas els seus llibres». L'hospitalitat cretenca —una hospitalitat digna d'Homer, com a ella li abellia de dir— té també cabuda en el seu relat: «Mai més, mentre em quedi un alè de memòria, no oblidaré Réthimno: ni la *kiria* Katerina i el seu fill Adoni, ni la parella que regenta la petita taverna Psaràs, amb una plàcida filosofia de la vida i un sentit de l'hospitalitat quasi excessiu. Cada vegada que et veu, Psaràs et convida a beure un vas de vi, o de cervesa o de rakí: invitació que seria ofensiu, impensable, de refusar». No té res d'estrany, doncs —podem afegir nosaltres per acabar— que Anglada connectés des del primer moment amb els «cretencs de gran cor», com ella mateixa els definia elogiosament a les primeres pàgines de *Paradís amb poetes*, per tal com en ells va descobrir una projecció de la seva pròpia ànima, model de generositat i bonhomia per a tots aquells que la vam conèixer, per a tots aquells que, dit d'una altra manera, vam tenir el goig impagable de conèixer-la.